

Justis- ja bolesdepartementii.

Sámi vuoigatvuodálávdegottis lea bargun dá-bálaččat čielggadit sámi álbmoga rievttálaš dili gažaldagaid eatnamiid ja čáziid vuoigatvuhtii ja hálddu dáfus. Lávdegoddi lea dáid gažaldagain erenoamážit bargan Finnmárkku hárrái. Oassin barggus galgá lávdegoddi earret eará čilget gustojeaddji riektenjuolggadusaid ja oppalaš riektedilálašvuodaid muđui. Sierra bargojoavku - Riektejoavku - lea čielggadan mii dál adno gustojeaddji riektin Finnmárkku eatnamiid ja čáziid eaig-gáduššannvuoigatvuhtii ja geavahanvuoigatvuhtii. Joavkkus leat belohakkii leamaš sierra namaduvvon riekteáššedovdit, belohakkii Sámi vuoigatvuodálávdegotti miellahtut. Eana- ja cáhcehálddu lea eará bargojoavku - Hálddašannjoavku - ovdanbuktán. Das leat leamaš moadde Sámi vuoigatvuodamiellahtu. Hálddašannjoavkku lea eará dilis go vuoigatvuodačielggadeapmi, sihke go lea álkibut ovdanbiddjon ja go hálddašannjuolggadusat dadis nuppástuvvet. Goappašat bargojoavkku leat gergen barggus 1993:s. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ovdandivvu goappašiid čielggademiid oktanaga, go vuoigatvuodain ja hálddašannortnegiin sáhttet leat oktavuoh-ta gaskaneaseat ja cuvgejit riektedili oppalohkái. Bargjoavkkuid čielggadeamit leat Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ovdandivvojuv-on, maidda lávdegoddi ii leat sisdoalu iehcanasat árvvoštallan. Čielggadeamit - oktan eará ávdnasiiguin - galget leat duogášávdnasat Sámi vuoigatvuodálávdegotti digaštallamiidda ja dálá riektedili nuppástusevttohusaide. Lávdegoddi digaštallá dán láhkai, ja čielggadeamit mat ovdandivvojit, eai mearrit makkár vuoigatvuoda- ja hálddašannortnegat boahhteáiggis galggašedje leat.

2.2.4 Báikkálaš vierui-

duvvan vuoigatvuoh-ta

Jus Riektejoavkku loahppaarvalus lea ahte giddodagaid vuoigatvuodát Finnmárkkus leat earáláganatgo dá-bálaš njuolggadusat ja prinsihpat mat riikkas muđui gustojit, de lea aiddostahtán erenoamáš riektedili dán riikaoas-sái. Sáhtta de leat sáhka báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuodas mii juogo lea origineara (álgo-vuolggalaš) - namalassii ahte lea leamaš vuostá dá-bálaš dáža vuoigatvuoda, dahje kontreara - namalassii ahte lea ovdánan vaikko lea leamaš dá-bálaš dáža vuoigatvuoh-ta. Dálá oktavuodas geavahuvvo datte báhkkodeapmi vieruiduvvan vuoigatvuoh-ta erenoamáš riektehámáiduvvamiin 1 47 Finnmárkku fylkka osiin. Dán oktavuodas sáhtta oanehaččat namuhit muhtun geavatraš gažaldagaid. Historjjálaš ávdnasis earuhuvvo 148 dávjá Finnmárku sierra osiin (omd. nugo Schmitler earuhii gaskal “priváhta dáža Finnmárkku” ja Norgga-Ruota, dahje Norgga-Ruota-Ruošša dahje Norgga-Ruošša gaska-saš oktasašguovlluid) . Danne livččiige lunddolaš navdit ahte riektenjuolggadusat ainjuo muhtun čuoggáin ledje sierraláganat. Riektejoavkku eanetlohku (Jebens ii leat dán čuoggás ovttaoavilis eanetloguin, buo. su sierraovila 149 eanetlogu oamastanvuoigatvuoda čielggadeamis ovddeš matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárkkus (geahča 4.1 A ja B oasi)) .ii leat datte gávdnan makkárga mearrideaddji čuoggá sáhttit čuočuhit iešguđet riektenjuolggadusaid dákkár erohusaid mielde, ja danne dárbašuvvoge dárkilat čilget gáibádusaid maid livčče ferten bidjat Finnmárkku “rievttálaš juohkimii”. Dehálát lea sáhttit báikkálaččabut gávdnat vieruiduvvan riektehámáiduvvamiid. Lagamus ovdamearkkat fertejit leat Áltá, Njáv-dáma 150 ja Deanu sierra luossabivdonjuolggadusat, buo. 3.7.3. oasi vulobealde. Dálá okta-

vuodas lea doarvái namuhit ahte mii vuoddu-dit lágaide nu viidát go dat gávdnojit (buo. geassemánu 23.b. 1888 lága nr. 1 Deanu bivddu birra) , ja muđui dá-bálaš prinsihpaide vieruiduvvan vuoigatvuoda čujuheapmái, buo Eckhoff, Rettskildelære, 2 dea. (1987) , s. 226 čuo. Lasi-huvvo ahte dávjá sáhtta báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuoda vuoddu-dit dološ áiggi rájes geavaheami njuolggadusaid mielde. Viidásat sáhtta namuhit ahte erenoamážit Finnmárkkus sáhttet leat vierut dahje cieggan geavaheapmi mat leat áibbas nup-peláhkai dá-bálaš lágaid. Mii bidjat vuoddu ahte vierru sáhtta birgehállat dá-bálaš lágain, muhto datte lea váttis mearridit mii de dárbašuvvošii dá-bálaš minsttarii. Ferte dohkkehit duodaštit ahte muhtun riektenjuolggadusat sáhttet leat erenoamáš ceaggái vuostálasti virru 151 , ja eará njuolggadusat fas álkit čáhkkejit saji. Viimmat sáhtta čujuhit ahte buohkaidvuoigatvuoda vejolaš buhttenrievttálaš suodjalusas sáhtta muhtumin leat gaskavuoh-ta báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuhtii. Vuolgasadji lea ahte buohkaidvuoigatvuodát eai leat suodjaluvvon; gii gillá go ii šat sáhte ávkástallat buohkaidvuoigatvuoda meassamiid 1 52 geažil, ii buhtaduvvo, buo. 2.3.3.5. oasi. Sáht-tá datte earáláhkai gártat go nana ja guhkesáiggi geavahan- ja ealáhusberostumit guoskkahuvvojit. Buorre govvádus lea Gáivuonduopmu Rt. 1985 s. 247. Nu go dárkilat čielggaduvvo 3.4.4. oasis, oaččui dán áššis báikkálaš vuotnabivdo-joavku buhtadasa geahpeduvvon bivdosálláša ovddas elfápmorusttet-huksema dihte. Ná sáht-tá maid buohkaidvuoigatvuoh-ta Finnmárkkus leat suodjaluvvon. Mii vuoddu-dit dasa - nugo muđui - ahte suodja-langažaldat ferte mearriduvvot seammaláhkai go riikkas muđui.

2.2.5 Sápmelaččaid vuoigatvuodát erenoamážit

Sápmelaččain sáhttet leat erenoamáš vuoigatvuodát eatnamiidda ja čáziide sierralágaid 153 bokte mat nannejit 54 dálá dahje ásahtit (ođđa) vuoigatvuodaid. Dehálamos ovdamearka lea geassemánu 9.b. 1978 nr. 49 boazodoalloláhka. Dasto sáhttet sápmelaččain leat leamen sierra vuoigatvuodát bajábealde namuhuvvon prinsihpaid vuodul. Njuolggadusat ja prinsihpat fertejit muđui leat seamma, muhto sápmelaččaid (dahje sáme-joavkkuid) erenoamáš ealáhus- ja eallindilit, sáhttet leat dehálaččat, na várra mearrideaddjin. Riektegeavat čájeha ahte boazoealáhusas lea sierra riektesuodjalus. Dán suodjalusa mearkkašupmi čielggaduvvo eanet 3.17.9. oasis, muhto ferte dadjat juoidá dan dihto beliide maiddái riektégáldolaš oktavuodas. Guovddáš mearrádus lea Álttesjávrru-duopmu (Rt. 1968 s. 429) . Álttesjávrru buoddu mieldisbuvttii ahte guokte ruota “čearu” (namalassii boazodoallo ovttagat) masse guohtuneatnamiid ja guollebivddu maid ledje guhkit áiggi doaimmahan. Go meassamat ledje “fásta ja olu geavahan guohtunbáikkis ja bivdosajis”, geatnegahtii baicce Alimusriekti bággonisteadđji 155 máksit buhtadasa (s.438) .Mañit áiggi geavadis lea deattuhuvvon ahte dát mearrádus addá boazodoallovuoigatvuhtii bággonistanrievttálaš 156 suodjalusa, buo. Rt. 1975 s. 1029 (Rössága-duopmu guohtuneatnamiid manahanbuhtadas) gos ee.daddjo:

“In oainne ovddiduvvon áššis dárbašuvvot dárkilat čilget boazodoallovuoigatvuoda sisdoalu. Anán leat doarvái deattuhit ahte ferte dadjat sápmelaččain leat vuoigatvuoda bohccuiguin bargat, ja ahte dát vuoigatvuoh-ta prinsihpas lea suodjaluvvon, nu ahte ferte buhtaduvvot bággonisteami geažil. Dát ferte adnot mearriduvvon Rt. 1968 429. siidus. ... Lea ártá deattuhit ahte mas lea buhttenrievttálaš suodjalus bág-

gonisteami bokte, lea sápmelaččaid boazodoallu ealáhusas. Lea boazoealáhusčorgi árbevieruiguin ja mihtilmasvuodaiguin sápmelaččaid eallinvuogis ja eallinvuodosis masa lea addon buhttenrievttálaš dohkkeheapmi ja suodja-leapmi.”

Guovddáš čuokkis Rössága-áššis lei ahte leigo gierdan rádjá157, namalassii ahte unnit meassamat eai dárbaš buhtaduvvot, buo. grán-njálága prinsihpa (geassem. 16.b. 1961 nr. 15) § 2. Dán mearrádusa ii sáhttán njuolga geavahit, muhto mearriduvvo ahte maiddái boazoealáhusa rievttálaš suodjalusa oktavuodas lea sáhka dohkkehuvvon rájás ja heivehangeatnegasvuodas: (Moanaid eará áššiin lea leamaš riidu das ahte leago gierdan rájá rihkkun, buo. Rt. 1985 s.352 (Meavki) , 1986 s. 364 (Áilegas) ja 1986 s. 1370 (Inggášguolbban) . Muđui čujuhuvvo suokkardallamiidda 3.17.9.2.2. oasis.)

“Oddagilvima ja doallonuppástuhtima bokte sáhttet priváhta eanaeaggádat álggahit doaimmaid maid boazosápmelaččat fertejit dohkkehit ja masa fertejit boazodoalu heivehit. Seammaláhkai galget boazosápmelaččat, almmá buhtadasa haga, dohkkehit ahte eiseváldit - dá-bálaš ávkálaš áigumušaid ovddideames - álggahit doaimmaid mat almmá boazodoalu ealáhusvuodosa lihkaheamen, sáhttet dahkat ahte sápmelaččat fertejit veaháš nuppástuhtit jođihanvuogi dahje duovdagiid geavaheami guohtunvieruid.”

Go boazoealáhus lea ná suodjaluvvon, de dat váikkuha árvvoštallamis ahte leago buhtadangáibáduš boarásmuvvan, buo. Varfjell/Stifjell-ášši (Rt. 1979 s. 492) . Ollislaš árvvoštallama vuodul gávdnahii Alimusriekti dás leat dakkár erenoamášvuodát ahte ii sáhttán leat boarásmuvvan vuoigatvuodačádjá-dusa 158 prinsihpa mielde. Daddjo ee.:

“Ferte datte erenoamážit deattuhit erenoamášvuoda mii sápmelaččain lea čearddalaš unnitálbmoťjoavkun. Sin váilevaš oahppu ja giellamáhttu leat guhkit áiggi headuštán sin gulahallamis stuorraservodagain - headuštusat mat eará sajiin maid leat deattuhuvvon sin sierralágan eallindili geažil. Sis ferte guhká leat leamaš dakkár dovdu ahte fertii váttisvuodát čada mannat jus galggai oažžut vuoigatvuodaid stuorraservodaga ektui.”

Ležžetgo dát oainnut maid adnon eará oktavuodain ja sámevuoigatvuodadiliin boazodili olggobealde lea váttis vissásit cealkit. Čearddalašvuoh-ta sierra riektégáldun lea aiddo guoskkahallon Trollheimen-áššis (Rt. 1981 s. 1215, buo. lágamannerievtti cealkámušaid erenoamážit s. 1245) . Erenoamáš riektégáldolaš gažaldagat gusket álbmotrievttálaš ja stáhtarievttálaš 159 geatnegasvuodaide mat norgga stáhtas leat eamiálbmogin ja unnitálbmoťjoavkun sápmelaččaid ektui. Eanet dáid geatnegasvuodaid birra lea máinnašuvvon 2.4. (ON-konvenšuvnna siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra 27. artihkkalis ja ILO-konvenšuvnnas nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra) ja 2.5. osiin (Vuodđolága § 110 a) . Sáhtta datte namuhit ahte Alimusriekti Áltá-áššis, buo. Rt. 1982 s. 241, cealká ahte meassamiid mat dása guske, ii sáhttán eahpítkeah-tá atnit lea rihkkun makkárga álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid masa Norga lei čadnon (geahča erenoamážit s. 299) . Das rájes lea Norga dohkkehan ILO-konvenšuvnna ja dasa las-sin lea álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid digaštallan jotkojuvvon, ee. Sámi vuoigatvuodálávdegotti bokte NAČ 1984:18 s. 228 čuo. Stuorra mearkkašupmi lea maid geassemánu 12. b. 1987 sámelága nr. 56 ovdabargguin, buo. erenoamážit Od. prp.